

HANGTÖRTÉNET ÉS ROVÁSÁBÉCÉ

ZELLIGER ERZSÉBET

ABSZTRAKT: A székely-magyar rovásfeliratok megfejtésében megtalálása óta nagy segítséget jelentett a nikolsburgi ábécé. A korábbi feliratok olvasatának megalkotói azonban nem vették tekintetbe, hogy a 15. század végi ábécé nincs összhangban a korábbi nyelvéllapok hangrendszerével. A tanulmányban az ősmagyar kor végének, a korai ómagyar kor elejének hangállapotához illeszkedő, a korai rovás emlékekből kimutatható grafémákat kapcsoltam a feltételezett korabeli hangokhoz. A tárgyalás során a gondolatmenet a következő szempontokat veszi sorra: I) Az ősmagyar kor végének, a korai ómagyar kor elejének hangrendszere és a hozzá kapcsolható rovásgrafémák; II) Megszűnt fonéma – eltűnt rovásgraféma; III) Előzmény és következmény fonéma jelölése; IV) Folytatás nélküli rovásgrafémák; V) A latin betűs írás hatása. Az elemzés rámutatott arra, hogy a Róna-Tas Andrástól a 10. századra a nikolsburgi ábécéből létrehozott rovásábécé (Keletkutatás 2017/Tavaszi: 5–16) nem tükrözi a kor fonéma rendszerét, így nem alkalmas arra, hogy a korszak rovás emlékeinek olvasatát a segítségével meg lehessen alkotni. **KULCSSZÓK:** rovásábécé, ősmagyar kor, ómagyar kor, hangváltozások, grafémaváltozások

ABSTRACT: The Nikolsburg alphabet has been of great help in interpreting inscriptions written in the Old Hungarian script since its discovery. However, when creating interpretations of the earlier inscriptions, it was not taken into consideration that the alphabetical system of the late 15th century is not in

correlation with the phonemic system of the earlier language stages. This paper relates the graphemes from early inscriptions written in Old Hungarian script that match the phonemic system of the late Proto- and early Old Hungarian to the presumed contemporary sounds. The paper is structured around the following focus areas: I) the phonemic system of the Proto- and Old Hungarian period and the graphemes of the Old Hungarian script related to it, II) missing phoneme – vanished grapheme, III) indication of antecedent and resultant phonemes, IV) graphemes of the old Hungarian script without continuance, V) the influence of the Latin alphabet. The analysis demonstrates that the 10th-century alphabet of the Old Hungarian script created from the Nikolsburg alphabet by András Róna-Tas (Keletkutatás 2017/Tavaszi: 5–16) does not reflect the phonemic system of the same era and therefore cannot be used for creating interpretations of inscriptions written in the Old Hungarian script.

KEYWORDS: alphabet of the Old Hungarian script, Proto-Hungarian, Old Hungarian, phonemic changes, graphemic changes

1. Az írásbeliség megteremtése, létrehozása igen komoly szellemi tevékenység. Ennek fázisait, működését az előttünk álló „termék”, az írásmű szemlélése során lehet felismerni. Korai latin betűs nyelvemlékeink jól mutatják a magyar és a latin nyelv eltérő fonémarendszeréből adódó leírási nehézségeket. Első latin betűs nyelvemlékeink lejegyzői, ha magyarok voltak is, nem magyaroktól tanulták a betűvetés mesterségét. Itáliai és német hatás mutatkozik meg a gyakorlatukban ennek megfelelő bizonytalanságokkal, következetlenségekkel. Ezt figyelembe véve a magyar helyesírás-történetben az egyes hangokat jelölő betűkről és műhelyekről lehet beszélni, mint a kancellária és a kolostorok, ahol az írásműveket a műhelyre jellemző sajátosságok szerint leírták (Kniezsa 1952, Korompay 2003: 281–297). Ugyanakkor minden korabeli fonémának megvolt a maga betűjele: az adott bizonytalansági tényezők figyelembevételével olykor több is, vagyis az egy hang : több betű és az egy betű : több hang megfelelés is jellemző volt.

2. Amikor a magyar nyelvet betűkkel írni kezdték, adott volt egyfelől egy magyar fonémasor, másfelől pedig a latin ábécé hátterében a latin nyelvnek a magyarral nem mindenben egyező fonémasora. Az eltérő fonémarendszerekből egyértelműen következik, hogy a latin ábécé nem volt maradéktalanul alkalmazható magyar szavak leírására. A lejegyzőnek valamilyen megoldást kellett kitalálnia. Hogy ez miként is történhetett, példaképpen álljon itt egy, a 20–21. század fordulójáról származó magyar szöveg egy moldvai asszony kézírásával. Az asszony 4 elemi végzett kizárólag román iskolában. A szöveg írása közben magyar szakos egyetemisták fonetikai ismereteit meghaladó igyekezettel próbálta megállapítani, hogy egy-egy magyar, különösen pedig moldvai nyelvjárási hangnak mi lehet a leginkább megfelelő román betű. Ami feladat volt a leírónak, az más előjellel az az olvasónak, átírónak, értelmezőnek. A szövegre tekintve első feladatként a leírás nyelvének a megállapítása jelentkezik.

- nokar Buciustotas
 Edes eadras faszeroim
 chi 'ida diultotec nam
 ozet eotate uimeni osoni
 noc inghimet eardatec
 sem Zui embernas
 harot interatec cios
 ed vigodeote mulosote
 yosta meg ol holodote
 nakolen e Lem Bosedan
 -m kanocodasaro
 sakon mindianekinae
 edi pahar bor o sarot
 forcero hodi o gheghe
 la obrithasa so ferot
 babat meg toniro
 chesithasa —

1. ábra. Betű és hang egyeztetése magyar nyelv(járás) és idegen ábécé viszonyában

Pohár búcsúsztatás	Pohárbúcsúztatás
Édes kädväs täsvéräim, ki idä gyűltätek, näm azét jöttätek, újmeny asszonynak ingimet kergyätek, säm zuj embernäk házat intézzätek, csak vigaggyatok, mulassatok, sosztä meg äl halaggyatok. Nä legyen e zém bäszedem bánakodására. Szäljon mindänkinäk egy pahár bor a száraz torkára, hogy a gégējét lä öbríthässä, s a fáratt lábät meg táncra készíthässä.	Édes kedves testvéreim, kik ide gyűltetek, nem azért jöttetek, új menyasszonynak engemet kérjeteK, sem(a)zújembernekházatintézzetek, csak vigadjatok, mulassatok, s aztán meg elhaladjatok. Ne legyen az én beszédem bánkódására. Szálljon mindenkinek egy pohár bor a száraz torkára, hogy a gégējét leöblíthesse, s a fáradt lábát meg táncra készíthesse.

2. ábra. Betű és hang egyeztetése magyar nyelv(járás) és idegen ábécé viszonyában (a szöveg kiejtés szerinti és a magyar helyesírás szerinti átírása)

Betűírásos szövegek olvasásához, ismeretlen szöveg megfejtéséhez könnyebbé jelent, ha van rendelkezésre álló ábécé, azaz betűsor és hozzá csatlakozó hangértékek is rendelkezésre állnak. Rovásírásos emlékeink megfejtésében is nagy szerepet játszik az ábécé, így nem véletlen, hogy felbukkanása után, a múlt század 30-as éveiben a 15. század végéről származó nikolsburgi ábécé is a figyelem középpontjába került. A rovasírással foglalkozók körében többnyire azóta is az origó szerepét tölti be akár a későbbi, akár a megelőző évszázadok rovasemlékeinek a megfejtésében.

3. A múlt század utolsó évtizedeiben szép számmal kerültek elő rovasírásos emlékek, amelyeknek a megfejtési kísérletei sok tanulsággal jártak, de még mindig nincs konszenzus abban a kérdésben, hogy mikor is kezdték írni a magyar nyelvet. Nem a latin, illetőleg a kisszámú görög betűs magyar nyelvemlékről van szó, hanem azokról a rovasemlékekről, amelyek a korai nyelvemlékek számát gyarapítanak.

Irodalmárkörökben ugyan még ma is élő vélekedés, hogy a rovas humanista találmány (Horváth 2011.), ez a nézet a nyelvészeti szakirodalomban

nem talált követőkre. A reneszánszt megelőző időszak emlékeinek időrendje, elfogadottsága és olvasatai viszont már vitatott kérdéseknek bizonyulnak. Az olvasatok és a nikolsburgi ábécé adott betűsora közötti összefüggés is észrevehető.

Sándor Klára véleménye szerint (2014: 118) „A székely ábécé első, ma ismert megbízhatóan megfejtett emléke a 13-14. század fordulójáról való, és nagyon úgy tűnik, hogy ekkorra már kialakult a székely ábécé csaknem teljes betűsora.” A könyv további részeiből kiviláglik, hogy három közel egykorú emlék, a homoródkarácsonyfalvi, a vargyasi és a székelydályai felirat közül talán leginkább a vargyasi felirat olvasatát tekinti egyértelműen megfejtettnek (2014: 177-184).

Róna-Tas András a nikolsburgi, a Telegdi János-féle ábécé és Miskolczi-Csulyák István ábécéje alapján állította össze a véleménye szerint a 16. századra érvényes rovásábécét (2017: 9). Ennek a „megtisztításából” hozta létre a 14. század elejének a rendszerét (2017: 10), amely ugyan nem egyezik a *Sándor*-féle említett betűsorral, de a kérdés jelenlegi vizsgálatunkat nem érinti. Az viszont lényeges, hogy *Róna-Tas* a 10. századra rekonstruált egy rovásábécét, amelynek a létrejötte szerinte az erdélyi Gyula udvarában történhetett meg (2017: 12-15).

4. Most már feltehetjük a kérdést: Mikor kezdtek magyarul írni? A kezdetek a honfoglalást megelőző idősakra nyúlnak vissza, amikortól vannak magyarul olvasott rovásírásos emlékeink. A nagyszentmiklósi kincs, vagy a vele általánosan elfogadott nézet szerint is megegyező szarvasi tűtartó magyar olvasatát (*Vékony* 2004: 126-157, 158-181; *Hosszú-Zelliger* 2014: 177-195) még nem fogadta el maradéktalanul a szakma. Ezek az emlékek azonban nem a székely, hanem a Kárpát-medencei rovással íródtak. A székely rovás legkorábbi ismert emléke, a bodrog-alsóbüi fúvóka (5. ábra) a 10. század elejéről való.

A kezdetekről lévén szó, felmerül, hogy a latin betűs kezdetekhez miben hasonlít a székely-magyar rovás? Lényeges kérdés, hogy bizonyára nem a fúvóka volt az első székely rovásírásos próbálkozás. A kezdeti állapot bemutatására több okból sincs lehetőség, arra irányulhat a vizsgálat, hogy a betűkészség és a hangrendszer viszonyában jelentkeznek-e hasonló jelenségek. A figyelmet

egyetlen nyelvtörténeti korszakra, pontosabban két korszak határára célszerű korlátozni. A választott korszak – a fűvóka keletkezési idejét figyelembe véve – az ősmagyar kor vége és a korai ómagyar kor eleje. Ehhez figyelembe vesszük az adott szinkronia fonémarendszerét, tekintettel az adott korszakban zajló hangváltozásokra. Ezt a hangrendszert szembeesítjük a nekik megfeleltethető rovásgrafémákkal.

1) *Az ősmagyar kor végének, a korai ómagyar kor elejének hangrendszere és a hozzá kapcsolható rovásgrafémák.* – A székely-magyar rovás emlékek első ismert darabja, a bodrog-alsóbüi fűvóka. Létrejött (900 k.) az ősmagyar és a korai ómagyar kor határára tehető. A nyelvtörténeti kutatások fényében tudjuk, hogy a korabeli magyar nyelv milyen mássalhangzó és magánhangzó fonémákat ismert, használt ebben a korban (vö. E. Abaffy 2003: 122–123). Bár ez a rovás emlék igen rövid, néhány, részben ligatúrában jelentkező írásjele ellenére is kijelenthetjük: az emlék keletkezésének idején minden egykorú fonémának megvolt a rovásjele. Ennek a jelrendszernek a kialakulása szükségképpen megelőzte az első rovás emlék felbukkanásának a korát. A kiegészítéseket a korai ómagyar rovás emlékek alapján lehet megtenni.

[p] 𐌰	[b] X	[m] 𐌱	[β] 𐌶		
			[f-] 𐌺 𐌻 𐌼		
[t] 𐌲	[d] 𐌳 𐌴	[n] 𐌵	[sz] 𐌸 [-z-] 𐌹	[c] 𐌺	[l] 𐌽 [r] 𐌺 𐌻
			[s] 𐌺	[cs] 𐌹	
		[ny] 𐌶	[j] 𐌺	[dʒs] 𐌺 𐌽 [-ly-] 𐌺	
[k] 𐌺 𐌻 𐌼 [-g-] 𐌺			[χ] X [-γ-] 𐌺		
			[h] 𐌺		

3. ábra. Az ősmagyar kor végének, a korai ómagyar kor elejének mássalhangzó-rendszere és a fonémák normalizált székely rovásjelei

[i] 𐌺	[u] 𐌺 𐌻	[ü] 𐌺 𐌻	[i] 𐌺	[í] 𐌺
[o] 𐌺 𐌻			[ë] 𐌺	[é] 𐌺, 𐌻, 𐌼
[á] 𐌺			[e] 𐌺, 𐌻	[á] 𐌺

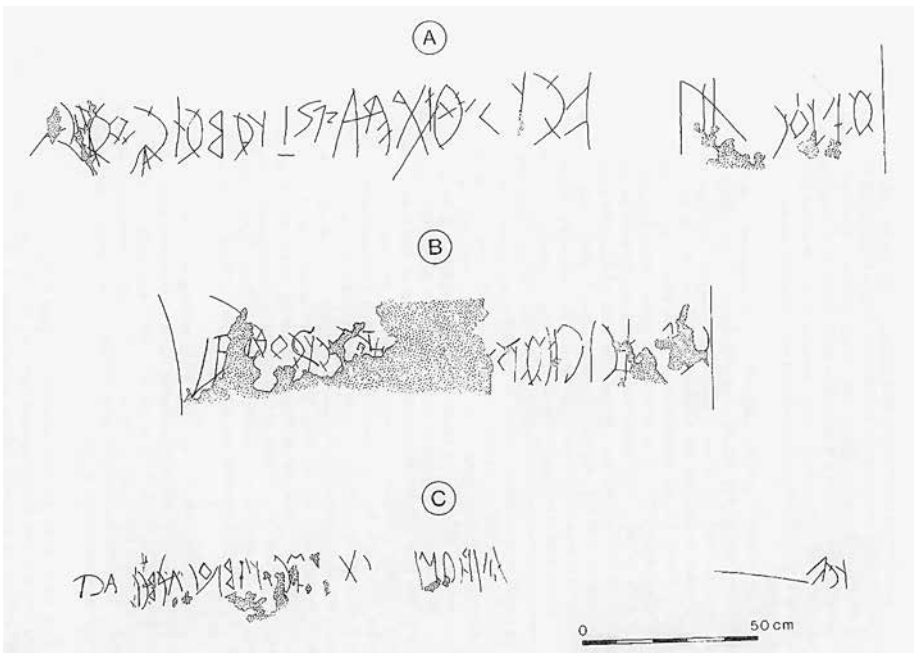
4. ábra. Az ősmagyar kor végének, a korai ómagyar kor elejének magánhangzó-rendszere és a fonémák normalizált székely rovásjelei

A vizsgált időszak a magyar hangrendszer alakulása szempontjából igen mozgalmas volt: meglevő hangok átalakultak, a fonémarendszerből eltűntek, mások meg keletkeztek. A mássalhangzóknak bekövetkezett változások egy része a korai ómagyar kor folyamán a magánhangzó-rendszerre is hatással volt. A felsorolt mássalhangzókon kívül jogosan tehetjük fel, hogy a kor hangrendszerébe legalábbis nyelvjárási szinten felvehető a [c], ugyanis már Konstantinosznál előfordul a Tisza nevének /c/-vel hangzó alakja, a *τίτϙα*. A hang megléte valamivel későbből, a Tihanyi alapítólevélből is adatható: *castelic*, *kaztelic*. Ez azt jelenti, hogy a /c/-t jelölő ↑ graféma már a korszak betűkészletének része lehetett. A laryngális réshang, a mai hanggal azonos /h/ ugyan a 11–13. században válik a hangrendszer gyakori tagjává, néhány szóban, magas magánhangzók környezetében mégis számolhatunk már az ősmagyar korban a jelenlétével (pl.: iráni eredetű *tehén*, TA.: *hel*, HB.: *kegilmehel*). Az ezt jelölő ʒ grafémát is a korszak betűkészletéhez sorolhatjuk.

II) *Megszűnt fonéma – eltűnt rovásgraféma.* – A későbbi és a mai mássalhangzó-rendszerhez viszonyítva az ősmagyar kor végének – a korai ómagyar kor elejének az állapota tartalmaz olyan elemeket, amelyek a későbbi rendszerekből hiányoznak. A korai ómagyar kor folyamán eltűnt, átalakult mássalhangzó volt az első fennmaradt rováslemlékünkben ligatúrában adatható bilabialis zöngés spiráns /β/ ʙ, amelynek kései, feltehetően nyelvjárási megőrződése jelentkezik a székelydályai emlékekben ʒ alakban szó végén. A hang és írott képe természetesen a korai latin betűs nyelvemlékeinkből is idézhető: TA.: „*muno-rau kereku*”, „*sar feu*”, „*mortis uuasara*” stb.

5. ábra. A Bodrog-alsóbúri rovásfelirat

6. ábra. A székedályai rovásfelirat: ʒʒʒʒ /^eszt^end^eβ/ 'esztendő'

A később vokalizálódott (máskor eltűnt) másik zöngés zárhang, a /-γ-/ legkorábbi szórványemlékeinkből bőségesen adathozható: VA.: *σαγάρβρυν* <száярbrüen> 'Szarberény', *σαμτάγ* <számtáy> 'szántó'; TA.: *ohut* 'ó út', *azah* 'aszó' stb. *Vékony* (2004: 18–24) a hangot a vargyasi keresztelőkút rovásfeliratának H grafémájában ismerte fel: H110 <fiog> 'fiú'.¹ Mindkét hang rovásképe, a 1 és a H – mivel később már nem volt szükség rájuk, eltűnt a használatból: szükségképpen hiányoznak a nikolsburgi és egyéb későbbi ábécékből is.

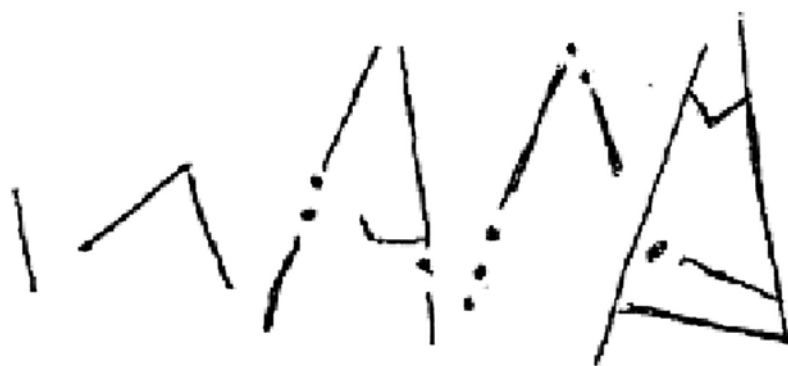
7. ábra. A vargyasi rovásfelirat

A veláris zöngétlen réshang, amely az egyik forrása volt a mai /h/ hangunknak, lassan eltűnt a nyelvhasználatból. Szótörténeti adatok bizonyítják, hogy a XVI. század végére már csak három szóban maradt fenn: *kelyeh*, *pelyeh*, *tereh*

1 A felirat egészének *Rádulytól* származó (1994: 151–152) olvasatát a szakirodalom szívesen idézi (vö. *Sándor* 2014: 181–182). Az olvasat azonban sem a rovás, sem a magyar nyelv szabályainak nem felel meg, és művelődéstörténeti szempontból is kifogásolható. A *Vékony* által megadott olvasat (2004: 18–24) pontosítására és az emlékekkel kapcsolatos részletes elemzésre vö. *Zelliger* 2016: 92–98.

– ezekben hangcsere által küszöbölődött ki a mai fül számára szokatlan hang, csupán toldalékos alakjaik emlékeztetnek a korábbi fonotaktikai szerkezetre: *kehely* – *kelyhek*, *pehely* – *pelyhet*, *teher* – *terhes*. A veláris zöngétlen /x/ megléte, és a létező hang szükségszerű jelölési igénye mutatkozik meg abban, hogy bár ismert rovásszövegeinkben nem fordul elő, a nikolsburgi ábécében megtaláljuk a jelét: X.

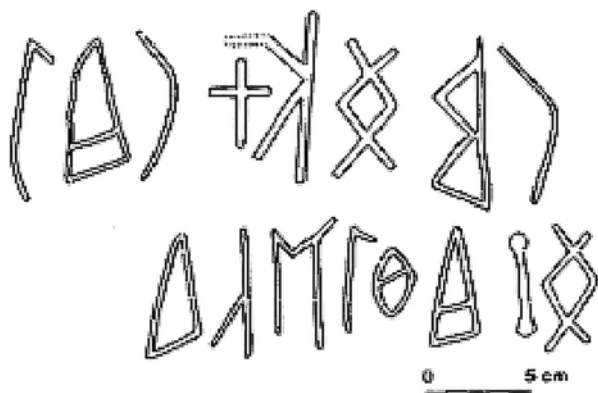
III) *Előzmény és következmény fonéma jelölése.* – Néhány mássalhangzó csak az ómagyar kor folyamán alakult ki /ty, gy, zs/. Közülük a /gy/-nek volt előzményfonémája, ennek, azaz a /dzs/-nek tehát a rovásgrafémák között szükségképpen megvolt a jele. Mivel az eddig ismert korai rovás emlékekben nem fordul elő az utódfonéma, a nikolsburgi ábécé \approx /gy/ jeléből lehet rá visszakövetkeztetni (SFG 29: Hosszú 2019). Mellette azonban az erdőszentgyörgyi rovás emlékünkben a latin betűs írás hatására a /g/-nek megfelelő rovásjelet találjuk. A kérdéses I Λ Λ A rovásfelirat olvasata /kigy^s sz[entek]/, esetleg /kidzs^s/ lehet: hogy a hangot a rovás /g/ jelölésével írták le, a latin betűs hangjelölés hatásával magyarázható.

8. ábra. Az erdőszentgyörgyi rovásfelirat

IV) *Folytatás nélküli rovásgrafémák.* – A /k/ fonéma az egyetlen, amelynek a mai napig a rovás grafémasorában két megfelelője van: \diamond és \blacktriangledown . Korábban a két grafémához a megelőző magánhangzó magas, illetőleg a mély hangszínét társították, majd ezt felváltotta a szóvégi, illetőleg szókezdő, szó belseji fonotak-

tikai helyzet szerinti alkalmazás. Két rovásemlékben: az erdőszentgyörgyi és a homoródkarácsonyfalvi feliratban egy harmadik jel is feltűnik a /k/ jelölésére, a **A**. (A homoródkarácsonyfalvi felirat olvasata Vékony nyomán: 1. sor: /n^em hⁱsz^en + n^eki/; 2. sor /hⁱszek fiun^ek/ (Hosszú 2013: 62). A /k/-nak ez a jele a Kárpát-medencei rovásból ismert.

9. ábra. A homoródkarácsonyfalvi felirat

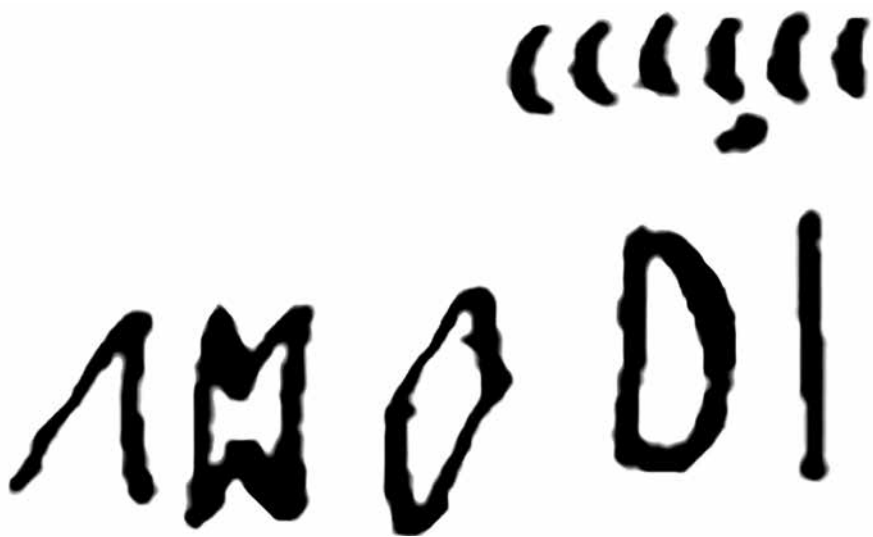
Az /o/ hang jelölésének általánosan használt **Ń** jele helyett a vargyasi keresztelőmedence feliratában egy más rovásfeliratokból nem adatolható **l** graféma jelenik meg. (Ezt a korábbi olvasatokban elválasztó jelként értelmezték.)

A homoródkarácsonyfalvi és az erdőszentgyörgyi feliratok **A** /k/ grafémája és a vargyasi **l** /o/ azt a benyomást erősíti a kutatóban, hogy a székely-magyar rovás több változatban létezhetett, amelyeknek a gyökerei többfelől táplálták a korai magyar írásbeliséget: a két említett graféma egyike közvetlenül a Kárpát-medencei rovásra, a másik a glagolitára nyúlik vissza.

V) *A latin betűs írás hatása.* – Az erdőszentgyörgyi felirat kapcsán már volt szó arról, hogy az emlékekben a **g** rovásjele /gy/, esetleg /džs/ hangértékben fordul elő. A korai ómagyar korban a magyar nyelvben nem volt /gy/ hang, csupán ennek előzménye, a /džs/. A latin betűs korai emlékekben ennek a /džs/-nek a jele a <g>. Az írássajátosság magyarázata, hogy a latin betűs írásbeliség meghonosítói között itáliai papok, szerzetesek is voltak. Az ő írásgyakorlatuk a latin ábécének a vulgáris latin itáliai kiejtésén alapult, amelyben a klasszikus latin

/g/ hangja /e, i/ magánhangzók előtt /dʒs/-vé változott, mint pl. a mai olaszban is: *angelo*, *Genova*. Így magyarázhatók a Tihanyi alapítólevél adatai: *gisnav* /dʒsisznáβ/, *fyzeg* /fizedʒs/. Ez a hangjelölési hagyomány őrződött meg napjaink ábécéjében is a /gy/ hang jelölésében a <g> betű szerepeltetésével.

A bolognai rovás emlékben egy helyen, Kisasszony napjának megnevezésében a *kis* szó nyelvjárási *küs* alakját a latin betűs írás hatására utaló rovás /u/ jellel találjuk: ΛΜ◇ (Sándor 1991: 123-124). Mivel az /ü/ máshol a megfelelő rovásjellel fordul elő: 𐌵𐌹/4◇Λ𐌵◇ /küskar^acs^on/ 'kiskarácsony', 𐌶ΛΛ𐌵Λ /sül^est/ 'Szilveszter', arra lehet gondolni, hogy már a Marsigli által másolt botnaptár is egy korábban készült eredetinek (?) a másolata lehetett.

10. ábra. Botnaptár 'kisasszony'

Az *i*-féle hangoknak /i, i, í; j/ közös jelük volt: 1. Ez a latin betűs írás hatásával – de anélkül is könnyen érthető. A korai ómagyar korban a hosszú és rövid magánhangzók írásbeli megkülönböztetése ritkán történt meg, a rovásban pedig a rövid magánhangzók általában jelöletlenek maradtak. A veláris /j/ fennmaradt rovás emlékeinkben nem fordul elő, jelölésmódja tehát csupán feltevés. Valódi több hang : egy jel megfelelés az /i/ és /j/ viszonyban van.

Az /i/ és a /j/ hang közös jelen kívül az /é/ és a /h/ közös ʃ jelét kell említeni. A két hang jelölésének egybeesésével már *Ligeti Lajos* is foglalkozott (1925: 50–52). Megállapítása szerint a graféma eredetileg a zárt /ë/-t jelölte. A /h/ hang jelölésére történt szerepváltozás a veláris zöngés zárhang képzési helyében bekövetkezett változás kapcsán jöhetett létre. A változás módja és további következményei a jelen vizsgálat időhatárain kívül esnek.

5. A magyar nyelv ómagyar kor eleji fonémaállományát és az előzőekben ismertetett, neki megfelelő rovásgrafémák sorát a szakirodalomban megjelent ábécékkel egybevetve két kérdést tehetünk fel: 1. lehet-e a XVI. századi ábécéből visszakövetkeztetni korábbi „ábécék”-re; 2. érdemes-e egyáltalán a korai századokra nézve ábécékről beszélni?

Róna Tas András a nikolsburgi ábécétől időben visszafelé haladva fokozatosan jutott el az általa kikövetkeztetett X. századi rovásábécéhez, a Bodrog-alsóbüi fúvóka rovásfeliratának keletkezési idejéhez. A nagyjából a honfoglalás korára tehető két emlékről szólva, a homokmégy-halomi tegez feliratáról megállapítja, hogy nem köthető a „székelység körében fennmaradt rovásábécéhez.” Majd így folytatja: „Más a helyzet az alsóbüi fúvóka jeleivel [...] A feliratok körüli vita még nem csendesedett le, ma már én is igen figyelemre méltónak tartom a leletet, értelmezése, elhelyezése a jövő feladata, de biztos, hogy ma már nem kerülhető meg” (2017: 15). Az általa megadott, kikövetkeztetett rovásábécét úgy lehet értelmezni, hogy az ősmagyar kor végi korai ómagyar kori rovásfeliratok egykori lejegyzési módja, formája megegyezhetett az általa megadott rovásgrafémákkal. A kései utókor számára pedig az olvasatot segítő eszköz kellene, hogy legyen. Módszertanilag a gyakorlatban efféle ábécék alapján készültek, készülhettek a homoródkarácsonyfalvi és vargyasi rovásfeliratoknak a megfejtési kísérletei is.

11. ábra. Róna-Tas András 10. századra rekonstruált rovásábécéje

Róna-Tas ábécéjét a magyar nyelvtörténeti kutatásokon alapuló ősmagyar kor végi, ómagyar kor eleji hangrendszerrel összehasonlítva (l. 3. és 4. ábra) első pillantásra látszik, hogy belőle a korszakban meglevő, de a későbbiekben hangváltozások következtében megváltozott, eltűnt hangok jelei hiányoznak. Ez az ábécé nem jelzi, hogy egy hangnak több jele is lehet. Olyan hosszú magánhangzókat is felvesz az ábécébe /ó, ú/, amelyek abban a korban nem léteztek, csupán diftongusos előzményük, vagy még inkább a diftongust megelőző rövid magánhangzó + β, γ spiráns kapcsolatáról lehet esetükben szó. A rövid magánhangzókat viszont kizárja a rendszerből. Az egyes nyelvtörténeti korszakok hangrendszerével nem mindenben megegyező, későbbi – vagy éppen korábbi állapotot visszaadó grafémákkal nem lehet elfogadható megfejtéseket adni (ahogy ez a vargyasi, homoródkarácsonyfalvi és a konstantinápolyi feliratok mindegyikéről be is bizonyosodott). A bolognai rovás emlék botnaptára és rovásábécéje között is van eltérés, ez pedig leginkább a hangjelölés nem teljesen letisztult állapotával függ össze. Egy-egy hang több grafémával való jelölése csakúgy, mint a vargyasi és homoródkarácsonyfalvi emlékek sajátos grafémái, olyan elkülönülő rováshasználó csoportok létét feltételezi, amelyeknek távoli analógiáját a latin betűs írás kancelláriai és kolostori változatai mutatják. Az egyikben a gyökerek bizonyos fokú különbsége, a másikkban a hangjelölés módjának eltérése mutatkozik meg.

6. Az elmondottakból elég egyértelműnek látszik, hogy kiforrott ábécéről az ősmagyar és ómagyar kor fordulóján nem lehet szó. Érvényes viszont az az alaptétel, hogy bármely betűíráson alapuló írásrendszernek minden fonémájára kell megfelelő írásjegynek lennie, akkor is, ha ezek mindegyikét a fennmaradt emlékekből nem tudjuk kimutatni. Megfordítva: olyan fonémának nem lehet jele egy adott korszakban, amely az adott időben nem tartozik a hangrendszerhez. Például az /ő/ hangnak nem lehet rovásjele az ómagyar kor elején vagy még korábbi korokban, mivel a hang csak az ómagyar kor folyamán, különféle hangtani körülmények hatására alakult ki. Ezt a megállapítást az egy hang : több betű, illetőleg az egy betű : több hang megfelelések a rendszer egészét tekintve nem cáfolják. A nyelvben végbemenő hangváltozásokat az írásjegyekben bekövetkező változás követi. Ha valamelyik írásrendszerben ez nem történik meg, akkor a fonetikus hangjelölés elve sérül, esetleg a helyesírás archaikus vonással gazdagodik (miként latin betűs helyesírásunkban megmaradt az /ly/ jelölése). A Nikolsburgi rovásábécé érvényessége is csak a saját korára vonatkozóan tekinthető mértékadónak.

IRODALOM

- E. Abaffy 2003 → *E. Abaffy Erzsébet*: Hangtörténet. In: *Kiss Jenő – Pusztai Ferenc* (Szerk.): Magyar nyelvtörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 106–128.
- Horváth 2011 → *Horváth Iván*: A székely rovásírás és a latin-magyar ábécé. In: *Szegedy Maszák Mihály* (Szerk.): A magyar irodalom történetei, I. Gondolat, Budapest, 2011. https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/2011_0001_542_03_A_magyar_irodalom_tortenetei_1/ch05.html
- Hosszú-Zelliger 2014 → *Hosszú Gábor – Zelliger Erzsébet*: Többszövegű feliratok a Nagyszentmiklósi aranykincsen. *Magyar Nyelv*, 110. (2014) 177–195.
- Hosszú 2013 → *Hosszú Gábor*: Rovásatlasz. Milani Kft, Budapest, 2013.
- Hosszú 2019 → *Hosszú Gábor*: Írásemlékek grafémaalakjainak térstatistikai és fonetikai elemzése. In: *Zelliger Erzsébet* (Szerk.): Rovás – magyar nyelvtörténet – művelődéstörténet. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2019.
- Kniezsa 1952 → *Kniezsa István*: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.
- Korompay 2003 → *Korompay Klára*: Helyesírás-történet. In: *Kiss Jenő – Pusztai Ferenc* (Szerk.): Magyar nyelvtörténet. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 101–105., 281–297.
- Ligeti 1925 → *Ligeti Lajos*: A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje. *Magyar Nyelv*, 21. (1925) 50–52.
- Ráduly 1994 → *Ráduly János*: A vargyasi rovás emléke olvasata. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 38/2. (1994) 151–152.
- Róna-Tas 2017 → *Róna-Tas András*: A székelyek ősi kincse: a rovásírás. *Kelet-kutatás* 2017/Tavaszi. 5–16. http://real.mtak.hu/71865/1/Róna%20Tas%20András_A%20székelyek%20ősi%20kincse_a%20rovásírás.pdf (Letöltve 2017. december 20.)
- Sándor 1991 → *Sándor Klára*: A Bolognai Rovás emléke. Magyar Őstörténeti Könyvtár, Szeged, 1991.
- Sándor 2014 → *Sándor Klára*: A székely írás nyomában. Typotex, Budapest, 2014.

Vékony 2004 → *Vékony Gábor*: A székely írás. Emlékei, kapcsolatai, története.

Nap Kiadó, Budapest, 2004.

Zelliger 2016 → *Zelliger Erzsébet*: Nyelvemlék? Művelődéstörténeti emlék?

Gondolatok az ÓMS. és a vargyasi rovásírásos felirat kapcsán. In: *Juhász Dezső* (Szerk.): Kerekasztal körül. Huszonöt nyelvészeti tanulmány. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, 2016. 92–98.